УДК 37.036. 371.134:78.07

Г.В.ЯКІВЧУК,
аспірант
(м.Хмельницький)

Теоретичні основи виховання творчої особистості майбутнього вчителя музики

У статті розглянуто теоретичні дослідження з філософії, психології, педагогіки щодо сутності та поняття творчості як безперервного процесу особистісного розвитку людини, що полягає в оновленні та збагаченні творчих сил людини в суспільному та особистісному напрямках.

***Ключові слова**: творчість, творча особистість, педагогічна творчість, творча особистість вчителя музики.*

Постановка проблеми в загальному вигляді… В умовах культурного та духовного розвитку України особливого значення набуває проблема виховання творчої особистості, здатної усвідомлено сприймати світ, самостійно мислити, приймати рішення, досягати високих результатів в обраній сфері діяльності. Тому одним із найважливіших завдань сучасної системи освіти є її перехід до творчих, проблемних методів навчання та виховання, які в змозі забезпечити формування творчої, гуманістичної особистості.

Об'єктивні та суб'єктивні труднощі виховання творчої особистості майбутнього вчителя передбачають пошук та вдосконалення шляхів, нових підходів у системі вищої педагогічної освіти. Про необхідність оновлення та модернізації змісту освіти в Україні наголошують Державна національна програма „Освіта" (Україна XXI століття), Державний стандарт освітньої галузі „Естетична культура", Закон України „Про вищу освіту" (2002 р.), Національна доктрина розвитку освіти, державна програма „Вчитель", у яких наголошується про роль освіти у якісній зміні культурологічної ситуації в суспільстві, що зумовлює нагальну потребу в зростанні творчої активності вчителя.

Особливо актуальним є пошук невикористаних резервів підвищення виховного процесу у вищих навчальних закладах. Одним із них є створення відповідних умов для виховання творчої особистості вчителя на основі мистецьких дисциплін. Саме з мистецтвом пов'язані перспективи гуманізації освіти, утвердження нових ідеалів розвитку духовної культури суб'єкта навчання та виховання, реалізація принципу діалогічного підходу в педагогічному процесі, орієнтація його на творчу спрямованість [34]. У цьому зв'язку особливої важливості набуває проблема виховання творчої особистості вчителя, зокрема вчителя музики, перед яким постає завдання – створити сприятливі умови для розвитку творчих здібностей кожного вихованця, його самореалізації у творчій атмосфері співпраці, взаєморозуміння.

Аналіз досліджень і публікації, в яких започатковано розв'язання даної проблеми… Значний внесок у розробку філософських аспектів теорії творчості зробили М.Бахтін, Г.Батіщєв, М.Бердяєв, М.Каган, П.Кравчук, І.Маноха, Є.Шумілін. У сучасних умовах проблема творчості розглядається як проблема філософії освіти (А.Алексюк, Т.Браже, І.Зязюн, С.Сисоєва). Теоретичні засади теорії творчості та творчої діяльності містяться у працях психологів (Б.Асаф'єв, І.Бех, Д.Богоявленська, А.Брушлинський, Л.Виготський, І.Грінчук, В.Домбровський, О.Киричук, В.Костів, О.Леонтьєв, О.Матюшкін, О.Моляко, Я.Пономарьов, Р.Скульський, Н.Соломко, Н.Чернуха, Б.Тимків, В.Роменець). Творчу діяльність як процес розглядали О.Абдулліна, В.Андрієвська, Б.Ананьєв, Л.Виготський, М.Каган, С.Сисоєва, Н.Рождественська. Формуванню творчої особистості майбутнього вчителя присвятили свої праці В.Андреєв, В.Лісовська, А.Лук, Ю.Львова, Н.Кічук, А.Матюшкін, В.Рибалка, Н.Тализіна.

Сутність педагогічної творчості висвітлюється у працях В.Краєвського, В.Кан-Калика, В.Загвязинського, М.Нікандрова, Я.Пономарьова, М.Поташника, Л.Рувинського, Р.Скульського, С.Сисоєвої.

Підготовці майбутніх учителів у галузі мистецької освіти присвячено праці Л.Арчажникової, Т.Завадської, С.Ковальової, Л.Масол, Н.Миропольської, О.Олексюк, В.Орлова, Г.Падалки, Н.Сегеди, П.Харченко, О.Щолокової, О.Теплової, З.Сироти, Н.Мартинович, О.Рудницької, О.Ростовського, Л.Хлебнікової та ін.

Головною метою державної політики в галузі сучасної освіти є створення умов щодо всебічного розвитку особистості, самоствердження та творчої самореалізації кожного громадянина України. Вирішення таких цілей значною мірою залежатиме від вчителя, який стоїть біля витоків розвитку майбутнього покоління і спроможний впливати на гармонійний, духовний розвиток кожного учня зокрема. Тому одним із пріоритетних напрямків сучасної вищої освіти є виховання творчої особистості майбутнього вчителя з високо розвиненим світом духовних цінностей, для якого творчість у педагогічній діяльності є вершиною професійної майстерності.

Формулювання цілей статті… Метою даної статті є розкриття сутності „творча особистість вчителя музики", що передбачає з'ясування таких дефініцій як „творчість", „педагогічна творчість", „творча особистість вчителя".

Виклад основного матеріалу… Протягом кількох століть творчість як одну із форм людської діяльності вивчали дослідники різних галузей наукового знання: філософи, психологи, педагоги, мовознавці тощо. В історії наукової думки виокремилися різні підходи щодо визначення природи та сутності творчості. Таємницю феномена творчості намагалися розкрити мислителі античності, у поглядах яких творчість виступає у двох формах: як дещо божественне – акт народження (творіння) космосу і як людське мистецтво, ремесло. У центрі філософських досліджень Сократа – людина, яка пізнає світ тоді, коли пізнає себе, свою душу, свої справи. Своєрідну точу зору висловлював Платон, який розглядав творчість як прояв тієї повноти досконалості, яка є в божественному пізнанні. Згідно з Аристотелем, в основі творчості лежить людська діяльність, у процесі якої людина творить принципово нове – те, чого немає в природі [19, с.334].

Представник середньовічної схоластики Фома Аквінський розглядає творчість як добро в завершеності, як розум, що вічно спостерігає себе. Особистість в поглядах вченого, – "найблагородніше у всій розумній природі" [42, с.40].

В епоху Відродження творчість трактується як художня творчість, як мистецтво, що в своїй глибині й суті розуміється як творче співпізнання. У добу Відродження майже зникає відмінність між наукою (пізнання буття), практично-технічною діяльністю (її називали мистецтвом) й художньою фантазією. Тепер інженер і митець – не тільки „умілець", "технік", а передусім – Майстер, Творець [45, с.128].

У педагогічній науці цього часу вагомого значення набуває нова філософія освіти Я.Коменського, в основі якої – гуманізм, віра у великі можливості людини. Особливість його вчення полягає у великій увазі до всебічного розвитку особистості. Аналіз педагогічної спадщини вченого переконливо доводить, що він був засновником концепції випереджаючого навчання, доведеної до логічного завершення К.Ушинським і Л.Виготським [37, с.24].

Непересічні ідеї в розробці проблеми творчості знаходимо у працях німецьких вчених І.Канта і Г.Гегеля [15; 9]. Зокрема, І.Кант здійснює структуризацію етапів формування творчої особистості, розкриває субординацію між розмірковуванням, судженням та розумом; виявляє роль розуму у виведенні загальних понять, його здатність до творчої продуктивної уяви. Опрацьовуючи проблему творчості, філософ обрав свій оригінальний шлях – від осмислення феномена геніальності (найвищого статусу, що отримує митець), до визначення нижчих шарів розвитку творчої особистості – таланту і „вроджених здібностей" [15, с.323].

Глибоким підходом у дослідженні проблем творчості означені філософські праці Г.Гегеля. Творчу силу, здатність до творення він переносить у сферу абстрактного, позасвідомого, надприродного. Філософ чітко проводить думку про доцільність урахування чинника східчастого руху – від ремісництва до власне творчості: „…технічна досконалість, якщо вона безпосередньо повинна вказувати все те, чого від нього вимагає дух і його задуми, передбачає повний розвиток ремісницького начала у мистецтві…" [9, с.152].

Таємниця творчості, на думку представників російської релігійної філософії, зокрема М.Бердяєва, полягає у тому, що творчий акт не може цілком визначатися матеріалом, який дає світ: у ньому є новизна, яка детермінована світом ззовні. Він вважав, що людина призначена для творчості і що творчість є її моральним обов'язком, її завданням і місією на Землі. У концепції творчості М.Бердяєва простежуються релігійно-містичні погляди, що глибоко укорінилися у східній культурі: свобода людини полягає у тому, щоб проявити себе як особистість, а життя людини – цілком в руках Божих [4].

В основі виховної концепції українського мислителя Г.Сковороди лежить принцип „спорідненості", завдання якого – виявити цю „спорідненість", забезпечити умови для розвитку внутрішніх здібностей людини, її творчої самореалізації в будь-якій діяльності. Г.Сковорода закликає пізнавати, передусім не те, що досягається майстерністю, а те, що робить можливою саму майстерність, наприклад: ритм і темп у музиці, малюнок, симетрію, пропорцію у живописі, тобто вивчати засоби, завдяки яким створюються художні твори.

Інший український мислитель – І.Франко – у вирішенні проблем творчості зосереджував свою увагу на питаннях психології відкриття, ролі свідомого і несвідомого у творчому процесі, асоціативної діяльності як творчості. В трактаті "Із секретів поетичної творчості" І.Франко звертає увагу на роль суб'єктивного фактора в становленні творчого моменту [43].

Стислий аналіз історії розвитку теорії творчості показує, що протягом усієї історії філософії (до XVII – XVIII ст.) ця проблема вирішувалась переважно представниками ідеалізму, що зводили творчість лише до властивості надприродного духу, світового розуму, або до властивості свідомості людини, відірваної від суспільних зв'язків.

Створення сучасної концепції природи і суті творчості пов'язані з іменами Г.Батіщева, І.Бичка, А.Бичко, І.Зязюна, А.Кочергіна, О.Лосєва, А.Нікіфорова, Б.Новікова, О.Спіркіна, А.Шумиліна та ін. Визначаючи закономірності та особливості творчості, вони розглядають означене поняття як духовно-

практичну діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних, соціальнозначущих цінностей, встановлення нових фактів, відкриття нових властивостей і закономірностей, а також методів дослідження і перетворення світу (О.Спіркін), як активну взаємодію об'єкта з суб'єктом, в процесі якої суб'єкт цілеспрямовано змінює навколишній світ (Б.Новиков).

На думку А.Кочергіна, творчий процес пов'язується з тим якісним стрибком у нашому знанні, який відбувається при народженні нової ідеї, тобто процес творчості співпадає не з формально-логічним етапом переробки інформації, а з діалектичним, який включає і перший. Отож, діалектичний етап, повертаючись до старого, здійснюється на новій основі [18, с.200-212].

Потужним теоретичним підґрунтям для нашого дослідження є наукові здобутки психології творчості (К.Роджерс, Н.Роджерс, А.Маслоу, Ф.Баррон, Дж.Гілфорд). Так, К.Роджерс зазначає, що головним спонукальним мотивом творчості є прагнення людини реалізувати себе, виявити свої можливості [33, с.562]. Ф.Баррон вважав, що особистість людини перебуває в процесі постійної зміни. Процес цей від народження до смерті є творчим і становить складову частину єдиного творчого процесу природи в цілому. Дж.Гілфорд висунув багатофакторну модель творчого інтелекту, в основі якого – здатність до творчого мислення.

Поштовхом до зародження вітчизняної психології творчості стали праці О.Потебні та його учнів: О.Веселовського, Б.Лезіна, Д.Овсянико-Куликовського. Змістовно вивчаючи фольклор, етнографію, мовознавство, О.Потебня у слові вбачав індивідуальний творчий акт і вважав кожне його вживання і видозміну особливим явищем, розглядав мову як діяльність, як живий, безперервний процес творчості народу [42, с.130]. Творчість, на думку представників Харківської школи, це така діяльність людини, за якої здобувається максимум знань при мінімальній затраті пізнавальних зусиль.

Досліджуючи творчість, український педагог і вчений С.Балей вважав, що психоаналіз дає можливість проникнути у творчу індивідуальність митця, що вкрай необхідно для з'ясування джерел і змісту творчого процесу [8]. Значний інтерес викликає осмислення проблеми творчості на основі системного підходу (Л.Виготський, В.Моляко, Н.Литвинова, А.Коваленко, В.Крутецький, Я.Пономарьов). З його позицій головне в творчості – не обмежений результат, а інтеграція самої здібності людини до самовдосконалення і розвитку культури. Основним психологічним принципом у розумінні та поясненні сутності, природи творчості є положення про активну природу психічного, де потяг до неповторності є однією із провідних психологічних закономірностей. Тобто, творчість виступає як складне і водночас комплексне явище, зумовлене всім розмаїттям соціально-психологічних і психолого-фізіологічних передумов, умова становлення, самопізнання і розвитку особистості, важлива форма людської практики, активізації потенціалу суб'єкта в процесі особистісних змін.

Узагальнення різнобічних поглядів (А.Батюшков, В.Бехтерев, П.Енгельмейер, А.Матейко, В.Савич та ін.) на творчість знаходимо у дослідженнях Я.Пономарьова, який виявив, що всі дослідження вказують на комплексність проблеми. Зведення творчості тільки до психічної діяльності людини, як вважає вчений, неправомірне, тому що вириває творчість із загального процесу розвитку світу, робить джерела і передумови творчості людини незрозумілими, закриває можливість аналізу походження акту творчості, чим перешкоджає виділенню її провідних характеристик, вичленуванню загальних і специфічних механізмів. Я.Пономарьов установив зв'язок творчості з психологічними якостями особистості, проаналізував структуру психологічного механізму творчості та визначив цей феномен як „механізм розвитку", „взаємодію, що веде до розвитку" [29, с.10].

Пошуку механізмів творчості присвячена робота А.Брушлинського „Творчий процес як предмет дослідження" [7], в якій висунуто гіпотезу про те, що сучасне має зворотній вплив на ті знання, що були накопичені раніше; чим більший цей вплив, тим вищий рівень творчого процесу. Дослідник, який відкриває нове, знаходиться в певній системі відносин, яка пов'язує його з уже відомим у цій проблемі, – тобто розкриття цієї системи відносин і є шляхом пізнання невідомого.

Отже, в процесі творчої діяльності реалізуються творчі можливості особистості й здійснюється їх розвиток: особливість процесу творчості полягає у тому, що його перебіг впливає на результат, який виражається не тільки предметно, а й у зміні самого суб'єкта творчості. Крім того, творчі можливості особистості реалізуються не тільки в спеціальній діяльності зі створення загальнокультурних цінностей, а й у самому процесі життя людини, самореалізації її як засобу самоутвердження через самовираження й саморозвиток.

З позицій психолого-педагогічної науки творчість досліджується у двох напрямках: у процесуальному, де визначаються особливості перетворення суб'єктом предмета творчості, об'єкта творчості, об'єктивної діяльності в цілому і у особистісному, де головне місце посідають якості та здібності особистості як об'єкта творчої діяльності. Що ж таке творча особистість?

Особистість розглядається як конкретна цілісна людська індивідуальність у єдності її природних і соціальних якостей [10, с.243]. Більшість дослідників вважає особистість предметом соціально-філософських досліджень і погоджуються з Г.Смірновим, що кожний індивід є особистістю, але стає нею у

процесі набуття соціального досвіду як його носій і виразник та суспільних відносин з іншими індивідами. Основною якістю, що визначає загальносоціальну структуру особистості є діяльність.

Водночас у гуманістичних концепціях особистість трактується як усезагальна цінність, заради якої відбувається розвиток освіти, культури, всього суспільства [5], а у сучасній парадигмі виховання особистість виступає суб'єктом і його метою [6]. Як зазначає Г.Селевко, особистість людини є змістовним узагальненням вищого рівня; вона представляє цілісну сукупність якостей, що включає усю багатоманітність її проявів (потреб, здібностей, Я-концепцію, ставлень, діяльності, вчинків, реакцій, інтелекту, соціальних ролей тощо [35]. Особистість має бути самодостатньою в усіх відношень до навколишнього світу та до власного буття і усвідомлювати себе творцем власного життя, свого індивідуального світу: сфери цінностей, ідеалів, усієї сфери ідей в широкому розумінні цього слова [25, с.285].

Отже, традиційно особистість визначається як системна соціальна якість індивіда, котра формується у діяльності та спілкуванні й характеризується включеністю людини у суспільні відношення. Вона характеризується рисами, спільними для всіх людей, і водночас у неї є щось особливе й індивідуальне, що відрізняє її від інших. Тобто, поняття всебічного розвитку особистості не виключає, а включає різні індивідуальні його варіанти, які й відображають творчу сутність людини [37, с.121]. І від наявності у людини комплексу певних рис і здібностей залежить її розвиток і виховання вже як творчої особистості. У зв'язку з цим актуалізуються питання визначення і вивчення цих якостей. З'ясуємо, які саме якості притаманні творчій особистості, оскільки без чіткого усвідомлення поняття „творча особистість" та її структури неможливо вирішувати проблеми, пов'язані з її вихованням.

У науковій літературі існує значна кількість підходів до визначення поняття і структури творчої особистості, що пояснюється приналежністю категорії „творча особистість" до теорії особистості, теорії творчості, теорії діяльності. Більшість авторів відзначають, що творча особистість – це людина, якій притаманні певні якості, здібності, особливості психічних процесів, завдяки яким її діяльність відрізняється новизною, неповторністю, оригінальністю, для якої потреба в творчості є життєвою необхідністю, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним [41, с.4]. Межі творчості такої особистості охоплюють дії від нестандартного розв'язування простого завдання до нової реалізації унікальних потенцій індивіда в певній галузі, а їй притаманні такі якості як-от: рішучість, вміння не зупинятися на досягнутому, сміливість мислення, вміння бачити далі того, що бачать її сучасники і що не бачили її попередники [46, с.7]. У психологічному словнику підкреслюється, що творча особистість характеризується наявністю здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною і оригінальністю [20, с.351].

Дослідники виявляють і називають найбільш вагомі, на їх погляд, якості, наявність яких залежать від того, що саме вони вкладають у поняття „творча особистість". У сучасних дослідженнях творчості все виразніше проступає підхід, згідно з яким всі особливості й якості переплітаються між собою, впливаючи одне на одне, що зумовлює необхідність досліджувати структуру особистості у комплексі і взаємодії усіх компонентів. Проблемою дослідження творчих якостей і здібностей особистості займалися В.Андреєв, Д.Богоявленська, А.Брушлинський, Л.Дмитрієва, Л.Горюнова, В.Кан-Калик, О.Лук, А.Матюшкін, В.Моляко, А.Пономарьов, В.Роменець, С.Рубінштейн, М.Поташник, С.Сисоєва, Ю.Шаронін та ін., які виділили найбільш суттєві, на їх погляд, складові творчої особистості.

Зокрема, А.Матюшкін підкреслював, що творчість виявляється на всіх етапах індивідуального розвитку особистості і залежить від: пізнавальної мотивації особистості; творчої активності, яка проявляється у винайденні нового, постановці та вирішенні проблем; здатності до створення еталонів, які є основою формування естетичних, моральних, інтелектуальних, ціннісних орієнтацій [22]. А.Лук виділяв готовність до ризику, імпульсивність, незалежність суджень, нерівномірність успіхів при вивченні різних навчальних предметів, почуття гумору, самобутність, пізнавальна наполегливість, не сприймання на віру, критичний погляд на такі речі, які вважають "священними", сміливість уявлення та мислення [21, с.40].

К.Платонов у структурі особистості виділив чотири підструктури: спрямованості особистості; досвіду; психічних процесів, куди увійшли властивості та якості особистості; біопсихічних властивостей особистості [28, с.137-141].

Ряд дослідників поняття творчої особистості розглядають через призму творчої активності (Д.Богоявленська, Л.Єрмолаєва-Томіна, В.Козленко, А.Лук, Н.Посталюк), інтелектуальної активності (Н.Кичук) [17].

Ґрунтовно розкрив структуру творчої особистості В.Андреєв [1], яка, в його розумінні, включає: мотиваційно-творчу активність і спрямованість; інтелектуально-логічні властивості; інтелектуально-евристичні здібності; світоглядні якості; моральні якості; здатність до самоуправління; комунікативні якості; естетичні якості; індивідуальні особливості.

Дослідження творчості людини, на думку Я.Пономарьова, неможливе без урахування її творчих якостей, уподобань, інтересів, мотивів діяльності та світогляду. Вчений також виділяє ряд якостей

особистості, які характеризують її як творчу: надзвичайну напруженість уваги; високу вразливість; цілісність сприйняття; інтуїцію; фантазію, вигадку; дар передбачення; великі за обсягом знання [29].

Отже, на процес становлення творчої особистості впливає як розвиток психічних процесів, формування знань і умінь, так і розвиток мотивів, особистісних якостей, сплав яких забезпечує особистості успіх у творчій діяльності. Таким чином, на підставі проаналізованих психолого-педагогічних досліджень можна стверджувати, що **творча особистість** – це особистість, яка характеризується інтеграцією мотиваційної спрямованості до творчості, індивідуально-особистісних, комунікативних, творчих складових, що забезпечують їй продуктивний і значущий для суспільства і неї результат творчої діяльності. Узагальнюючи підходи вчених щодо структури творчої особистості, виділяємо такі її підструктури: мотиваційна спрямованість особистості до творчості, індивідуально-особистісні якості, творчі якості.

Оскільки набір конкретних якостей уточнюється відповідно специфіки тієї діяльності, яку здійснює особистість (в нашому випадку вчитель музики), то подальша логіка викладу досліджуваної проблеми підпорядкована аналізу педагогічної діяльності, зокрема вивченню різноманітних підходів до специфіки педагогічної творчості.

Педагогічна діяльність неможлива без творчості – ця теза пронизує твори педагогів минулого і сучасності. Відмінності у трактуванні терміна „педагогічна творчість" вченими зумовлені акцентуванням дослідників на різних аспектах цього феномена, розумінням його як творчого процесу педагога (Ю.Бабанський, В.Кан-Калик, М.Нікандров, М.Поташник), як інтегративної якості особистості (З.Левчук, Л.Лузіна), як критерію її якісного становлення (Н.Кичук). Однак спільним у думках вчених є розуміння ними педагогічної творчості як такої діяльності, якій притаманні риси неповторності, унікальності, своєрідності у роботі з вихованцями, спрямованої на високоефективне розв'язання навчально-виховних завдань, у процесі чого формується особистість учня як суб'єкта життєтворчості. Педагогічна творчість є ширшим поняттям ніж творча педагогічна діяльність вчителя, оскільки включає творчу педагогічну діяльність вчителя і творчу навчальну діяльність учня в їх взаємодії та взаємозв'язку, а також результати їх творчої діяльності, які ведуть до їхнього (вчителя і учня) розвитку й саморозвитку (В.Кан-Калик) [13].

Погоджуємося з думкою І.Зязюна, що вчитель – це людина, яка скерована в майбутнє, формує у молодих людей активне і відповідальне прагнення оновлення світу [12, с.11]. Вчений наголошує, що у процесі педагогічної творчості творчий розвиток учнів виступає метою діяльності вчителя, який створює сприятливі психолого-педагогічні умови для розв'язку потенціальних можливостей кожного учня.

Заслуговує на увагу позиція М.Поташника, який визначає педагогічну творчість як пошук оптимального розв'язування конкретної педагогічної ситуації [30].

Отже, учитель – це творець, його творчість багатогранна і полягає в емоційності мови, у живості рухів, у безпосередньому впливові на учнів, через інтонацію, міміку. Через це педагогічну працю порівнюють з акторською грою. У зв'язку з цим науковий інтерес становлять ідеї педагогічної системи К.Станіславського. Він вважав, що творчому акту передує етап дубльованої підготовки, який полягає не тільки у підготовці тіла, але й у очищенні душі [38, с.297].

На думку В.Кан-Калика і М.Никандрова [14], педагогічна творчість включає методичну творчість (методи, прийоми, технології подання матеріалу) і комунікативну (взаємодія з дітьми), творче самовиховання. Методична творчість, як зазначає Ю.Бабанський [2], передбачає здібність вчителя усвідомлювати педагогічні ситуації і створювати адекватні їм педагогічні моделі на основі „технології" здійснення творчої діяльності як прикладної евристичної системи педагогічних умінь і навичок. А творчість у спілкуванні передбачає вміння налагоджувати взаємостосунки з дітьми різних вікових груп, пізнавати їх [24].

Процес навчання змінює як особистість учня, так і педагога, який постійно творчо самовдосконалюється і самовиховується, що передбачає усвідомлення педагогом самого себе як конкретної творчої індивідуальності, як творця в педагогічному процесі (В.Кан-Калик і М.Нікандров), визначення своїх професійно-особистісних якостей, що потребують подальшого розвитку і корекції, а також розробку довгострокової програми власного удосконалення, яка враховує вивчення педагогічного досвіду, інших вчителів і їх діяльності з самовдосконалення (Ю.Азаров, А.Демінцев, І.Зязюн, Л.Лузіна), а також самозобов'язування щодо формування бажаних рис, самоконтроль, самозаохочення (В.Рибалка) [32].

Отже, на нашу думку, **педагогічна творчість** – це діяльність вчителя на основі особистісно зорієнтованої взаємодії та взаємозв'язку з суб'єктами навчально-виховного процесу, що спрямовується на формування творчої особистості учня і професійну й особистісну самореалізацію педагога.

Таким чином, **творча особистість вчителя** розуміється нами як особистість, що характеризується інтеграцією мотиваційної спрямованості до творчості, професійної, особистісної, комунікативної і творчої складових, яка забезпечує здійснення педагогічної творчості з метою виховання творчої особистості учня і творчої самореалізації вчителя.

Проблема формування особистості педагога мистецьких дисциплін, зокрема вчителя музики, знайшла відображення у дисертаційних дослідженнях періоду 1996-2008 років. Дослідники розглядають особистість вчителя насамперед як фахівця високого ґатунку і тому прагнуть формувати риси, які свідчать про високий рівень його професіоналізму. У вчителя-музиканта формують дослідницькі уміння (М.Фалько), здібності до імпровізації (В.Смиренський), світоглядну культуру (В.Смікал), інтегративні мистецькі знання (О.Соколова), професійні уміння (Ж.Сироткіна), педагогічну (Т.Стратан) і професійну майстерність (К.Щедролосєва), професійну самореалізацію (П.Марченко, Н.Середа), фахову компетентність (М.Михаськова), уміння здійснювати методичну підготовку вчителів (І.Боднарук).

Творчий аспект діяльності педагога розкривається у дисертаціях, автори яких досліджують творчий потенціал особистості вчителя (Н.Мартинович), його художньо-творчі уміння (І.Шинтепіна), готовність до творчої самореалізації (О.Теплова), креативність (В.Фрицюк), творчу активність (В.Яконюк, С.Ковальова), творчу самореалізацію (А.Зайцева), професійно-творчий саморозвиток (М.Костенко), творчі здібності (О.Кравчук). На нашу думку, дослідження окремих компонентів творчої особистості педагога-музиканта дещо звужує коло проблеми. Особистість є цілісним і складним утворенням, що є носієм сукупності різноманітних особистісних якостей і властивостей, які відповідно до ідеї інтегративного характеру їх формування В.Коротков, І.Марьєнко, І.Харламов [44, с.58] мають поєднуватися, узгоджуватися у процесі виховання, оскільки як зазначав А.Макаренко, людина виховується не частинами – всі її властивості і якості розвиваються одночасно і в тісному взаємозв'язку між собою. Вказана багатоаспектність і цілісність виховання особистості має особливе методичне значення. Тому, на наш погляд, вивчення творчої особистості вчителя як цілісної структури необхідних і достатніх компонентів дає більше можливостей для з'ясування їх взаємозв'язку в процесі виховання. Найбільш повно і ґрунтовно ця проблема розроблена у працях С.Сисоєвої [36, 37], однак дослідниця розкрила загальні теоретичні підходи до творчої особистості вчителя незалежно від специфіки його діяльності. Тому ми звернулися до аналізу праць, присвячених особистості вчителя музики і його діяльності.

Професійна діяльність вчителя музики поєднує організаційний, педагогічний, комунікативний, конструктивний (І.Бекешкіна, В.Веніков, А.Каргін, В.Чабанний), організаційно-підготовчий, навчально-виховний та художньо-творчий (Т.Бакланова, І.Маринін) компоненти. Специфіка роботи вчителя музики власне і полягає у тому, що це музично-виховна діяльність, для здійснення якої необхідно володіти достатніми знаннями і уміннями у галузях загальної і музичної педагогіки. Як зазначає Е.Бальчитіс, слід надавати перевагу „гарному педагогові і посередньому музикантові перед гарним музикантом і поганим педагогом…" [3, с.235-299]. Погоджуючись з цим, сучасні дослідники вважають за необхідне синтезувати музичні та психолого-педагогічні знання (О.Музальов, Н.Біла), напрями фахової підготовки вчителя музики, зокрема культурологічний, професійно-педагогічний і психологічний (Н.Мартинович, В.Орлов, К.Щедролосєва). Отже, виховання майбутнього вчителя музики слід розглядати як єдиний і цілісний процес розв'язання музично-виконавських, музично-теоретичних та психолого-педагогічних навчально-виховних завдань, спрямованих на вивчення закономірностей, форм, принципів, методів і засобів організаційно-педагогічного процесу, оволодіння основними теоретико-практичними уміннями і навичками [23, с.208].

Характеризуючи професійну культуру вчителя музики, Г.Падалка підкреслює, що зміст її складає інтегрована єдність трьох компонентів, а саме: педагогічного, музичного і загальнокультурного [27, с.7]. Отже, виховання вчителя музики має охоплювати як формування професійних рис, так і розвиток його особистісних, комунікативних і творчих складових у структурі особистості.

Концептуальні положення і модель професійної виховної діяльності педагога розробила О.Дубасенюк [11, с.90-97], яка також зазначила, що її ефективність значною мірою зумовлюється інтегрованими особистісними якостями педагога. Вони визначають професіоналізм його виховної діяльності. З нею погоджується О.Отич, яка виокремила підструктури виховної діяльності вчителя музики: професійно-педагогічну спрямованість на виховання школярів, здібності до цієї діяльності (загальні, спеціальні, педагогічні та творчі), професійно-педагогічну компетентність у питаннях організації виховної роботи [26, с.223].

Таким чином, зважаючи на дослідження [1; 11; 26; 36; 37] у структурі творчої особистості вчителя музики, представленої нами, виділяються такі складові та їх компоненти:

1. Мотиваційна спрямованість на творчість, що характеризується: творчим інтересом, допитливістю; потягом до пошуку нової інформації; потребою у здійсненні педагогічної творчості; творчими мотивами педагогічної діяльності.

2. Блок загальнопрофесійних якостей, що визначаються: професійним саморозвитком, самовдосконаленням; рефлексією, відкритістю новому досвіду; дослідницько-пошуковим характером (стилем) діяльності; моделюванням власних творчих методів і прийомів вирішення навчально-виховних завдань у педагогічній діяльності.

3. Блок музично-професійних якостей, які налічують: емоційно-чуттєву сферу (емпатія); музично-педагогічні знання; виконавські уміння і навички; знання і використання технологій музичного виховання учнів

4. Блок комунікативно-професійних якостей, які передбачають**:** суб'єкт-суб'єктну взаємодію з колегами і вихованцями в навчально-виховному процесі; діалог і полілог у спілкуванні стосовно музичних творів; організаційні здібності; знання і використання стратегій спілкування (моделей).

5. Блок музично-діяльнісних якостей: образно-асоціативне мислення; інтеграція і системність мислення; імпровізація музичних творів; художньо-творча інтерпретація музичних творів.

Висновки… Таким чином, представлена структура дозволяє виділити основні якості, необхідні майбутньому вчителеві музики – творчій особистості для здійснення педагогічної творчості у процесі музичного навчання і виховання учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой Личности [Текст] / В. И. Андреев. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1988. – 228 с.
2. Бабанський Ю. К. Педагогічна наука та творчість учителя [Текст] / Ю. К. Бабанский – К. : Дніпро, 1998. – 96с.
3. Бальчитис Е. В. О системе и методах обучения музыки в средних классах общеобразовательных школ Литвы [Текст] / Е. В. Бальчитис ; под ред. Л. А. Баренбойма. – М. : Сов. композитор, 1978. – Вып. 1. – 98 с.
4. Бердяев Н. А. Смысл творчества; Опыт оправдания человека [Текст] / Н. А. Бердяев – М. : Изд-во Г. А. Ломана, С. И. Сахарова, 1916. – 358 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст]: [у 2 кн.] – Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади : наук. видання / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2003.– 280с.
6. Бойко А. М. Концептуальні основи особистісно-соціального виховання [Тест] / А. М. Бойко // Розвиток психологічної і педагогічної наук в Україні 1992-2002. – Харків, 2002. – 117 с.
7. Брушлинский А. В. Творческий процесс как предмет исследования [Текст] / А. В. Брушлинский // Вопросы философии. – 1965. – № 7. – С.65.
8. Верніков М. Слово про академіка Степана Балея // Людина: становлення та розвиток [Текст] / М. Верников // Філософські пошуки. – Вип. IV. – Львів-Одеса: Cogito – Центр Європи, 1997. –387 с.
9. Гегель, Г.В.Ф. Естетика [Текст] / Г.В.Ф. Гегель: В 4 т.: [пер. под ред. М. Лифишца]. – М. : Искусство, 1969. – Т.2. – 326 с.
10. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник [Текст] / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь. 1997. – 376 с.
11. Дубасенюк О. А. Концептуальні положення професійної виховної діяльності педагога [Текст] / О. А. Дубасенюк // Педагогіка і психологія. – 1994. – № 4. – С. 90-97.
12. Зязюн І. А. Безсвідоме і творча інтуїція [Текст] / І. А. Зязюн // Професійна освіта : педагогіка і психологія : укр.- пол. щорічник. – 2003. – Вип. 1v. – С.37-71
13. Кан-Калик В. А. О профессионально-творческой подготовке учителя [Текст] / В. И. Канн-Калик // Советская педагогика. – 1976. – № 9. – С.76-84.
14. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество. [Текст] / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
15. Кант И. Критика эстетической способности суждения [Текст] / И. Кант // Сочинения : [в 6 т.] – М. : Мысль, 1996. – Т. 5. – 564 с.
16. Кичук Н. В. От творчества учителя к творчеству ученика [Текст] / Н. В. Кичук. – Измаил, 1992. – 96 с.
17. Кічук Н. В. Формування творчої особистості вчителя [Текст] / Н. В. Кічук. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
18. Кочергин А. Н. Моделирование мышления [Текст] / А. Н. Кочергин. – М. : Политиздат, 1969. – 224 с.
19. Кошуба М. Концепція творчості у діалозі культур / Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта [Текст] : зб. наук. праць / упоряд. і відп. ред. С. О. Черепанова – Львів : Каменяр, 1998. – Вип. 3. – С.330-335.
20. Краткий психологический словар [Текст] / [под ред. А. В. Петровского]. – М.: Политиздат, 1985. – С.351.
21. Лук А. Н. Психология творчества [Текст] / А. Н. Лук. - М. : Наука, 1978. – 127 с.
22. Матюшкин, А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст] / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогіка, 1972. –208 с.
23. Музальов О. Взаємозв'язок музичної та психолого-педагогічної освіти у вищій школі [Текст] / О. Музальов // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і світа: зб. наук. праць / упоряд. і відп. ред. С. О. Черепанова. – Львів : Каменяр, 1998. – Вип. 3. – С.207- 215.
24. Никандров, Н. Д. Подготовка будущего учителя к педагогическому творчеству [Текст] / Н. Д. Никандров, В. А. Кан-Калик // М. : Советская педагогика, 1987. – № 6. – С.105-108.
25. Основи психології : підруч. / [Текс] за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – [4-е вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 1999. – 632 с.
26. Отич О. Музично-виховна діяльність учителя початкових класів [Текст] / О.Отич // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2002. – Вип. 3 (7). – С.218-227.
27. Падалка, Г. М. Музична педагогіка [Текст]: курс лекцій з актуальних проблем викладання музичних дисциплін в системі педагогічної освіти / Г. М. Падалка; за ред. В. Г. Бутенка. – Херсон : ХДПІ, 1995. – 194 с.
28. Платонов К. К. Структура и развитие личности [Текст] / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 251 с.
29. Пономарев Я. А. Психология творчества [Текст] / Я. А. Пономарев // Тенденции развития психологической науки. – М. : Наука, 1988.

30. Поташник М. М. Педагогическое творчество: проблемы развития и опыт : пособ. для учит. [Текст] / М. М. Поташник – К. : Рад. школа, 1988. –191 с.

31. Психология творчества: общая, дифференциальная, прикладная [Текст] / [Я. А. Пономарев, И. Н. Семенов, С. Ю. Степанов и др.]; отв. ред. Я. А. Пономарев. – М. : Наука, 1990. – 222 с.

32. Рибалко В. В. Психологія розвитку творчої особистості : навч. посіб. [Текст]: / В. В. Рибалко. – К. : ІЗМН, 1996. – 236 с.

33. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології XX століття: навч. посіб. [Текст] / В. А. Роменець, І. П. Маноха – К. : Либідь, 1998. – 988 с.

34. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посіб. [Текст] / О. П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 360 с.

35. Селевко Г. В. Воспитательные технологи [Текст] / Селевко Г. В. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – С.5-6.

36. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: навч. посібник [Текст] / С. О. Сисоєва. – К. : ІСДОУ. – 1994. – 112 с.

37. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості: підручник [Текст] / С.О.Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

38. Станиславский К. С. Собр. соч.: [Текст] [в 8т]. / К. С. Станиславский – М. : Искусство, – 1954. – Т. 1. – 515 с.

39. Сухомлинський В. О. Моя педагогічна система [Текст] / В. О. Сухомлинський // Рад. школа. – 1988. – № 6. – С.88.

40. Сухомлинський В. О. Народження громадянина [Текст] / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : [в 5 т.] – К. : – Рад. школа, 1977. – Т.3. – 282 с.

41. Творчі можливості учнів та оцінка рівня їх сформованості [Текст]: метод. реком. для керівників загальноосв. шкіл, ліцеїв, гімназій, учит. та класних керівн. / укл. С. О. Сисоєва, Р. Х. Вайнола. – К. : ІСДО, 1993. – 20 с.

42. Філософія : навч. посіб. [Текст]: / [Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін] ; за ред. І. Ф. Надольного. – [2-е вид., перероб. і доп.] – К. : Вікар, 2001. – 457 с. – (Вища освіта XXI століття).

43. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості [Текст] / І. Я. Франко // [Зібр. творів у 50 т.] – К., 1981. – Т.31 – 595 с.

44. Харламов И. Ф. Формирование личностных качеств в процессе воспитания [Текст] / И. Ф. Харламов // Педагогіка. – 2003. – № 3. – С.52–59.

45. Черепанова С. О. Творчість як полікультурний діалог [Текст] / С. О. Черепанова // Людина: становлення та розвиток // Філософські пошуки. – Львів – Одеса : Cogito – Центр Європи, 1997. – Вип.IV – 387 с.

46. Шакуров Р. Х. Творческий рост педагога [Текст] / Р. Х. Шакуров. – М. : Знание, 1985. – 80 с.

Аннотация

Г.В.Якивчук

Теоретические основы воспитания творческой личности будущего учителя музыки

В статье рассмотрены теоретические исследования по философии, психологии, педагогике относительно сущности и понятия творчества как беспрерывного процесса личностного развития человека, который заключается в обновлении и обогащении творческих сил человека в общественном и личностном направлениях.

Ключевые слова*: творчество, творческая личность, педагогическое творчество, творческая личность учителя музыки.*

Summary

G.V.Yakivchuk

Theoretical Bases of Education of the Creative Personality of the Future Teacher of Music

Theoretical researches on philosophy, psychology, pedagogics concerning the essence and concept of creativity as continuous process of personal development of the person, which is in updating and enrichment of the creative power of the person in public and personal directions are considered.

Keywords*: creativity, creative person, pedagogical creativity, creative person of the teacher of music.*

Дата надходження статті: „12” січня 2009 р.